

Prvo ali Trstenjakovo »društvo slovenskih pisateljev«

Dušan
Cermavner

Prvo pobudo za ustanovitev slovenskega pisateljskega društva je dal Davorin Trstenjak že v 2. številki Slovenskega Naroda dne 4. aprila 1868 v sestavku z naslovom »Nasvet, kako bi se slovstvena delavnost med slovenskimi pisatelji bolj pospeševala«, a je brž naletel na odpor pri Josipu Jurčiču, ki je sodil, da »bi tako posebno združenje, uklenjenje v paragrafe in udanje v vodstvo literarnega odbora in prvosednika, za svobodni in pravi razvoj ne bilo dobro«. O implicacijah tega odpora in sledeče mu praske med Jankom Pajkom in Jurčičem se lahko poučimo iz kratkega prikaza zadeve v Prijateljevi kulturnopolitični zgodovini tiste dobe.¹ Prav tolikšen obseg pa zavzema pri Prijatelju tudi zgodba o društvu slovenskih pisateljev, ki je bilo na ponovljeno Trstenjakovo pobudo štiri leta pozneje ustanovljeno in ga je Trstenjak vodil približno leto dni.² V tako kratkem orisu, ki je v okviru Prijateljevega dela pač zadostoval, je kajpak moralo ostati zanemarjenih več zanimivih podrobnosti v zvezi z začetnim presenetljivim uspehom in končnim umrljivim neuspehom društva, ki je med svojim enoletnim obstojem skoraj moralo imponirati sodobnikom kot izraz stopnjevanje volje do slovenskega kulturnega vzpona in zasluži tudi nekaj več naše pozornosti ob stoletnici.

V začetku leta 1872 je začel Trstenjak izdajati Zoro s podnaslovom Časopis za zabavo, znanost in umetnost, ki jo je tiskala mariborska mladostslovenska Narodna tiskarna. Oprt na to svojo revijo, ki jo je sam urejal, je v njeni 5. številki objavil dne 25. februarja 1872 datirani »Času primeren predlog«, naj bi ustanovili »društvo slovenskih pisateljev«. Pri tem je uporabljal izraz »pisatelj« v najbolj raztegnjenem pomenu. Že v začetku se mu je osredotočila pozornost na znanstvenike, ki so mu bili dosti bližji od leposlovcev; zapisal je: »Treba je bližnjega spoznanja, izmene idej, točnega načrta, po katerem mislimo delati na različnem znanstvenem polju, in to se da doseči samo po združevanju.« Opozarjal je na tri bližnje zglede: na nedavno v Gradcu ustanovljeno društvo pisateljev, na že več let delujoče takšno češko društvo Svatobor, ki »ne pospešuje samo literarno delavnost, nego tudi materialno podpira ubožnejše pisatelje« (nastalo je leta 1862 in mu je od ustanovitve do leta 1875 predsedoval Palacký, skrbelo je predvsem za gmotno podpiranje pisateljev), in na dunajsko Concordio, ki je štela »med svojimi udi najodličniše može, državnike, velike trgovce, umetnike in spisovatelje« in potemakem pravzaprav ni bila »pisateljsko« društvo. Ko je zapisal, naj »se vsi slovenski pisatelji zbero v prijazne pogovore« zaradi

¹ I. Prijatelj, Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 1848—1895, IV, str. 272—277.

² Prav tam, str. 443—448.

ustanovitve društva in »pomagalnega fonda«, je privesil k besedi »pisatelj« zvezdico in jim v opombi pod črto pritaknil — »tudi domače umetnike, slikarje, podobarje, skladatelje itd.« Že k ustanavljanju društva je povabil »prijatelje slovenskega slovstva, ki sicer sami niso pisatelji«, a »bodo radi društvo podpirali materialno« kot »pomagalni so-udi«. Člani naj bi se shajali na »občne zборе vsako leto v katerem drugem mestu slovenskih dežel« in na njih naj »bi se brali najbolj spisi, ki bi se pozneje v organu društva objavljali«.³

Josip Jurčič je pokazal, da ni naklonjen Trstenjakovemu »Času primer-nemu predlogu«, s tem, da ga ni v Slovenskem Narodu niti ponatisnil niti povzel; nemara si je mislil — in tudi želel — da bi tudi ta pobuda ostala brez odmeva. Tokrat pa ta ni izostal. Prva je goriška Soča⁴ — brez kakega navdušenja za ravnodušnim uvodnim stavkom »Davorin Trstenjak piše v Zori tole« — objavila povzetek njegovega »Predloga«, ne da bi mu prista-vila tudi le besedico kakega priporočila; Soča sta v splošnih slovenskih zadevah usmerjala Fran Levec in Fran Šuklje, ki sta izšla iz stritarjevsko-levstikovskega mladoslovenskega kroga in ju je oba prva suplentska služba privedla v Gorico. Medtem ko je Slovenski Narod še molčal o zadevi, pa je štiri dni za Sočo — dr. Janez Bleiweis v Novicah ponatisnil Trstenjakov sestavek v celoti pod zaglavjem »Društvo slovenskih pisateljev« in s pripo-ročilnim uvodom: »Pod naslovom 'Času primeren predlog' v Zori naš neutrudljivi gosp. Davorin Trstenjak priobčuje sledeči prevdarka vredni nasvet.«⁵

Pri neusahljivi Bleiweisovi simpatiji do Trstenjaka se je vredno neko-liko ustaviti. Nihče ni še doslej — kolikor vem — opozoril na Bleiweisovo pismo iz leta 1871 avstrijskemu prosvetnemu ministru Čehu Josefu Jirečku, ohranjeno v strachovskem muzeju češkega slovstva v Pragi, kjer je Trste-njaka — ne glede na njegovo politično povezanost z mladoslovenskim krogom pri Slovenskem Narodu — povzdigoval čez vso mero — vzporedil ga je s Kollárjem, češ da je Slovencem to, kar je le-ta Čehom — in ga označil za moža, ki je med vsemi Slovenci »splošno priljubljen«; šlo pa je Bleiweisu takrat za to, da bi spravil Trstenjaka v Ljubljano na mesto vodje licejske knjižnice namesto Gottfrieda Muysa, o katerem je imel kaj slabo sodbo. Trstenjak bržčas o tem prijateljskem prizadevanju ni prav nič vedel.

Umljivo je Bleiweisov ponatis pobudnika pisateljskega društva še bolj spodbudil. Dne 15. marca je pisal dr. Vošnjaku: »Čudil sem se, da so 'Oče' sprejeli v Novice moj predlog. Sedaj je treba delati, da se bode društvo skoro konstituiralo. Razen Ferd. Kočevera in Haderlapa ni še noben drug pristopa napovedal.« V tem istem pismu, iz katerega izvem za prva dva prijavljena člana, je Trstenjak zapisal dva stavka, ki ju je s poudarkom navajal dr. Ivan Prijatelj: »Skoz to društvo mislim bomo nar poprej matičino autokratično kliko podrli. Plan imam že napravljen, pa ne raz-bobnaj po svetu mojih skrivnih namenov.«⁶ Za razumevanje tega »skrivnega

³ Zora I/1872, str. 67.

⁴ Soča št. 10 z dne 9. marca 1872.

⁵ Novice list 11 z dne 13. marca 1872, str. 85.

⁶ I. Prijatelj n. d. III, str. 348 in IV, str. 444. Korespondence, iz katerih navajam, so bodisi v Narodni in univerzitetni knjižnici ali v Arhivu Slovenije. Stritarjeva pisma so objavljena v Zbranem delu.

plana« je treba pritegniti še Trstenjakovo sporočilo dr. Vošnjaku, pisano dva dni pozneje — dne 17. marca —: »Da tudi izvem, kar Bleiweisova stranka snuje, sem Bleiweisu pismo poslal... [in se] mu pri tej priložnosti zahvalil, da je moj predlog v 'Novice' vzel.« Hkrati ga je »ex courtoisie nagovarjal, naj vsaj bode pomagalni ud in v svojih krožih prigovarja k pristopu«. Razvijal mu je nekakšen konservativen program v literaturi: »Pisal sem mu, ka [= naj] se zrelejši pisavatelji združijo in mlajšim neizurenim pot kažejo, ker prineski, ki jih dobivljam za Zoro od mlajših pisateljev nekterih, so tako cinični in neestetični, da človeka žalost obide, ako vidi, da prihodnji naši pisatelji so zabredli v nepraktični radikalizem in idealizem. To je vse, kar sem o namenu projektiranega društva pisal. V celem pismu nisem črnil nič o politiki, ni o polemiki, ki jo ima s teboj, Razlagom, 'Narodom' itd. On ni še mi odgovoril. Ko hitro odgovor dobim, bom ti naznanil. Bolje bi bilo, da bi ti v 'Narodu' svoje in svojih prijateljev misli o tem društvu objavil, ker iz počasnega prijavljanja spoznam, da moj predlog ne najde obče sympatie. Ako vi v Ljubljani na svojo pest osnujete odbor, bodo Bleiweisovci koj mislili, to je strankarsko političnega namena podvzetje in ni pa čisto literarno. Tudi ti odkritosrčno rečem, da ne želim biti v onem odboru, kjer je tudi Zarnik...« Iz pisma naj navedem še stavek: »Zastran naučnega slovnika odobravam tvojo osnovo.« Potemtakem je bil dr. Vošnjak tisti, ki je hotel društvu obesiti kot eno prvih nalog — izdajo »naučnega slovnika«.

Šele enajst dni po datumu tega pisma — dne 28. marca — je prinesel Slovenski Narod poleg sestavka dr. Vošnjaka (-k) v podporo oklicu »slavnega veterana slovenskih pisateljev, naj bi tudi slovenski pisatelji po izgledu čeških ustanovili društvo, ktero bi združilo delavne moči, pospešalo literarno delavnost pa tudi... podporo dajalo... potrebnim pisateljem«, tudi še »načrt pravil, izdelanih po izgledu češkega Svatobora«. Po teh pravilih naj bi društvo delovalo z »a) vsakoletnimi javnimi shodi s predavanjem o vsakojakih znanstvenih predmetih; b) podpiranjem nadepolnih pisateljev; c) podpiranjem nepremožnih pisateljev in njihovih rodbin; d) slavljenjem umrlih dobrih pisateljev s spominki ali izdavanjem njihovih životopisov, podob in spisov.«⁷

Dne 5. aprila je Trstenjak sporočil dr. Vošnjaku, da »se je že 30 pisateljev k pristopu oglasilo« in da bo za »21. april sklical prvi shod v Ljubljani«. Prosil ga je, naj »poišče lokal«, bodisi pri sebi ali pri dr. Razlagu, kajti »čitalnice nočem, ker od prvaške klike ni nihče pristopil«. Trstenjakov »skrivni plan« se je s tem izjalovil, ko staroslovenci niso hoteli niti poskusiti konservativnega kompromisa z njim. Za »provizorične odbornike« je predlagal Vošnjaku poleg njega in sebe dr. Razlaga, Pleteršnika, šolskega nadzornika Šolarja, Erjavca, Jesenka in dr. Gregorja Kreka. Znova je Trstenjak zapisal, da se mu »osnova malega naučnega slovarja dopade«, in je menil, da »bi to bilo prvo delo« društva. Za »drugo« delo pa je imel, »da bi vse pisatelje angažirali za 'Zoro', katerej želijo mnogi drug format«. Posebej naj bi Vošnjak osebno obiskal Šolarja, zakaj »vsaj dva duhovna moramo imeti v odboru, drugači ne dobimo denarja«. Zelel pa je še nekaj:

⁷ Slovenski Narod št. 36 z dne 28. marca 1872.

»Dobro bi bilo, da bi se odlične osebe povabile k našemu shodu, kakor baron Zois, Terpinc in drugi denarski mogotci.« Sporočil je, da mu »je tudi Strossmayer pisal, da bo društvo podpiral«.

Ko se je Vošnjak lotil priprav za sklicanje »osnovalnega zbora«, je dne 11. aprila pisal Jurčiču: »Stritarju bom pisal ter ga povabil k shodu pisateljev; tudi Erjavec, Mencinger, Samec pridejo ta dan v Ljubljano. Pišite še vi Stritarju, mislimo ga voliti v odbor.« Sporočil mu je tudi, da je že sam »Soči« pisal, naj bo pazljiva«. Ohranil pa se je tudi Stritarjev odgovor Vošnjaku z dne 17. aprila: »Blagorodni gospod! Kar se tiče Levstikove volitve, ali prav za prav — nevolitve v odbor slov. pis. društva, moram reči, da me navedeni razlogi niso mogli prepričati. Če se že volijo samo štirje vnanji odborniki — dobro! a vendar prvo mesto je bilo po moji in tudi po družih misli — Levstikovo, potem pridejo še le drugi na versto, kolikor je prostora. Kaj se nijsem mogel izpustiti jaz, g. Jurčič in, ako nij drugače, Erjavec, moj osebni prijatelj, ki ga visoko čislam? Pa — dovolj o tem meni jako neprijetnem predmetu. — Tudi v drugem se, žalibog! ne morem strinjati z Vami. Po moji sodbi nam nij naučni slovník najprej in pred vsem potreben . . . Mislim, da so druge stvari bolj nujne . . . Sploh: skerbimo, da ljudstvo bere, in sicer kaj dobrega bere, tu je še kaj upanja, z našo inteligenco nij nič.« Naj sežem tu še tri do štiri tedne dalje — do sporočila v Soči z dne 11. maja z Dunaja, »da g. Stritar ni prevzel odborništa, s katerim ga je pisateljski zbor počastil, dasi še k društvu niti pristopil ni«⁸ — in do pojasnilnega Stritarjevega pisanja Josipu Cimpermanu z dne 13. maja: »Kako pridem jaz v literarno društvo, tega ne umejem. Lepo hvalo za to čast! Kaj se možje nijso spomnili, da še živi nek 'Levstik'. Kjer nij za Levstika prostora, tam ga nij tudi zame. Odgovoril bi rad g. Trstenjaku, pa do sedaj nijsem prejel še nikakega dopisa, da sem voljen v odbor. Pri nas se vse nekam čudno plete. Saj to društvo, kakor videti, vendar nij čisto prvaško, in vendar se možje ravno tako vedejo proti možu, kateri ima več zaslug za razvoj novejšje slov. literatur-ice, kakor vsi drugi skupaj! — Skoraj sem v jezo prišel.«

»Osnovalnemu zboru« dne 21. aprila je poročal sklicatelj Trstenjak, »da se je oglasilo . . . že 50 udov«, in je dregnil v tiste, ki se niso prijavili, s pohvalo, da so med prijavljenci tudi imena najbolj znanih starejših in mlajših pisateljev. Vendar je največje poudarke dal v pozive k »edinosti«, »ljubezni« in »medsebojni prizanesljivosti«, ki morajo veljati v našem »Minervinem domu«. Zanimiva je bila Trstenjakova vzporedba z njegovim obiskom v Ljubljani tri desetletja prej: »Pred 30 leti, ko sem v Ljubljano prišel, našel sem dva Slovenca, ki sta literarno delala: Preširna in Metelka.« Omejil se je lahko le na ta dva, ker takrat Novice še niso začele izhajati! »Kako se je spremenilo«, je nadaljeval, »koliko napredka je do dendenes! In čez nekoliko let bomo zopet mogli še večji napredek zaznamovati, ako vzajemno delamo, drug drugega izpodbujamo, posvetujemo se in se drug od drugega učimo.« Poročilo v Slovenskem Narodu, ki ga povzemam, je navedlo tudi člane »osnovalnega odbora« z docela mladoslovensko strukturo: predsednik Trstenjak, podpredsednik dr. Radoslav Razlag, tajnik Maks Pleteršnik, denarničar dr. Josip Vošnjak, ljubljanska odbornika dr. Valentin

⁸ Soča št. 19 z dne 11. maja 1872.

Zarnik in Josip Ogrinec, zunanji odborniki pa Josip Stritar (Dunaj), Fran Erjavec (Gorica) in Josip Jurčič (Maribor).⁹

Pet dni po osnovalnem zboru je pisal Trstenjak uredniku Slovenskega Naroda: »Carissime amice! G. prof. Zupan iz Reke mi je pisal, naj se sproži v Slovenskem Narodu misel slavnemu Preširnu v Vrbji na rojstni hiši vsaj spominsko tablo postaviti. To storim (s) sledečim dopisom, v katerem še marsikaj drugega povem. Torej vzemite članek že za prihodnji list.« Trstenjakov sestavek je bil fingiran kot »dopis iz Ljubljane«, a pazljiv bralec je v njem lahko opazil Trstenjakovo pero, tako po jeziku kakor po mislih. »Dopisnik« je za september predvideni ustanovni občni zbor povezal z namero »več udov« pisateljskega društva, »podati se v Vrbo, rojstno vas slavnega Preširna, kjer mu hočejo nekteri brezniški rojaki nekov spominek postaviti«. Poleg želje, »da bi odborniki . . . brzo pravila vladi v potrjenje predložili in vabila po vseh slovenskih krajinah razposlali«, je poudaril: »Slišimo, da so si gg. pisatelji za glasilo svojih literarnih proizvodov izvolili časopis 'Zora', ki bode takoj, ko se bode narodna tiskarnica v Ljubljani odprla, tukaj izhajal in ob novem letu dobil obširnejšo obliko. Upati torej smemo, da prihodnjega leta dobimo prav izvrsten leposlovno-znanstven časopis, kateri bode glasna priča slovenskega uma.« Ko je tako izrazil, kar mu je bilo najbolj pri srcu, je Trstenjak razpravljal še nekaj o odseku, ki naj bi ga v društvu imeli likovni umetniki, na koncu pa je takole obrnil pozornost na odsotnost staroslovenskih prvakov: »Nismo videli pri osnovalnem zboru ni ednega slavnih deželnih odbornikov vojvodstva Kranjskega, kateri so vendar ne samo pisatelji, nego tudi uredniki javnih listov. Ako je oklic g. početnika tega društva 52 rodoljubov z zaupanjem pozdravilo, med temi tudi možje, ki so odlični po svojih znanostih, svojem izobraženju in po svojem dostojanstvu, bogme ne bi bila nikakšna sramota se pod bandero slovenskega rodoljuba postaviti, ki ni samo na glasu s svojo učenostjo, nego tudi z neomadeževano poštenostjo in značajnostjo. Pričakujem, da v . . . znanstveno društvo ne bodedo nosili političnih sim- ali apatij; — v dunajski Concordii najdemo v lepi složnosti moževe različnih političnih nazorov, naj bode tako tudi pri nas, saj slovensko pisateljsko društvo se ne bode pečalo s politiko, nego edino z gojevanjem znanosti in umetnosti.«¹⁰ Ko je v spremnem pismu k pošiljki tega »dopisa iz Ljubljane« polagal Jurčiču na srce, naj v polemikah uporablja »nobel ton«, se je ustrašil, ali ni nemara sam šel v začetnem stavku tega dela dopisa predaleč proti staroslovenskim prvakom, in je prepustil Jurčiču presojo: »Če bi morebiti se vam nekoristna zdela v priloženem dopisu moja opazka, ki se začena v stavku: Ako so deželni odborniki kranjskega vojvodstva itd. (= »res pravi rodoljubi . . .«), znate ta stavek izpustiti.«

Nezadržno zaostrovanje odnosov med obema frakcijama v narodni stranki v potaborski dobi pomladi 1872 je bilo krivo, da so bili Trstenjakovi in »trstenjakovski« pozivi k slogi — bodisi izrečeni v zvezi z ustanavljanjem društvom ali sploh — napisani in izgovorjeni v veter. Na Goriškem so se konservativci uprli skupnemu političnemu društvu in listu Soča, kjer so prevladovali mladoslovinci, ter so ustanavljali lastno društvo in glasilo. V Matici slovenski, ki jo je imel v rokah staroslovenski krog in katere

⁹ Slovenski Narod št. 46 z dne 23. aprila 1872.

¹⁰ Slovenski Narod št. 49 z dne 30. aprila 1872.

»vodilno« kulturno pozicijo je ogrožalo tudi novo pisateljsko društvo s svojimi založniškimi načrti, se je pripravljalo skrajno oster spopad med obema frakcijama v zadevi ustanovitve Matičine tiskarnice. Zdi pa se, da je najgloblje zasedal pesniški bojni nastop Josipa Stritarja z Dunaja. Preden spregovorim o njem in o njegovih neposrednih odmevih, naj omenim, da je dunajsko študentsko društvo Slovenija dne 11. maja imenovalo za svoje prve častne člane — staroslovenecem v grajo — dr. Karla Lavriča, Frana Levstika in Josipa Stritarja, dne 8. junija pa jim je pridružilo še dr. Radoslava Razlaga.¹¹ Mladoslavski študenti so posebej hitro občutili, da je slovenska literatura, ki jo je tako visoko ponesel Zvon leta 1870 — potem ko je prenehala izhajati enoletna Stritarjeva revija, zdrsnila na toliko nižjo raven Trstenjakove Zore, ki se jim ni nemara dosti manj upirala od »kulturne« politike staroslovenskega kroga z Bleiweisom in s predsednikom Matice dr. Costo na čelu.

Vse to nezadovoljstvo mladoslovenske mladine je blesteče izrazil Stritar v Dunajskih sonetih, ki jih je izdal v samozaložbi na Dunaju v treh zvežčičih med sredo maja in koncem julija 1872. Prvi zvezek petnajstih sonetov in treh »Preširnovih pisem iz Elizija« je bil poln razstreliva zoper kakršno koli slogo. Seznaniti se moramo z njegovim sprejemom v slovenski javnosti.

Najprej je goriška Soča navdušeno pozdravila — domnevno z besedami Frana Levca — Stritarjeve »dovršene izvrstne sonete«, kjer »pesnik prav z Juvenalovo satiro neusmiljeno biča javno delovanje tiste ljubljanske klike, ki ... dosledno zavira in zastavlja vsako, tudi najboljše, literarno in politično početje, ako ne izvira iz njene srede.«¹²

Ni pa najti dosti — če sploh kaj — navdušenja za Dunajske sonete v Slovenskem Narodu, ki ga je krmarił Jurčič še po slogaških vodah, značilnih za prvo ali Tomšičevo obdobje političnega mladoslovenstva. Sonete prvega zvežčiča je označil, da »so vsi zabavljivi ter zelo mahajo po slovenskih prvih glavah«; priznal je sicer Stritarju, da »je kot pesnik na vse strani dovršen«, a uveljavil je hkrati pridržek, češ da bi tudi zanj veljale njegove besede Levstiku: »Lev s tigri bori se naj, ne z mušicami! / Kaj trga in ruje se mož z ,Novicami'?«¹³

Bleiweis pa je v Novicah prav izbruhnil takole: »Večni študent' dunajski Stritar je na svetlo dal Sonete, v katerih na veliki gaudium Tagblattu, Laibacherici, Slovenskemu Narodu in Soči obdeluje ,prvake' slovenske itd. Nekdanja Keesbacherjeva ,Thierfabel' je bila veliko bolja, izvirna, Stritarjevi Soneti so le ,pogreta rihta', stokrat že prebavljena, edino to vrednost imajo, da so nov dokaz, da Keesbacher et comp., Stritar et comp. in pa Tagblatt, Slovenski Narod in Soča so le različna imena za isto stvar. Mi smo tega prav veseli.«¹⁴ Kajpak je bilo to »veselje« staroslovenskih prvakov silno grenko, ko so gohtali, kar so jim Dunajski soneti oponašali! Bleiweis je v svojem izbruhu vrgel v en koš slovensko liberalstvo z nemškim protislovenskim. Keesbacher je bil viden nemški liberallec, s Tirolskega v Ljubljano priseljen zdravnik, ki je leta 1861 verzificiral zabavljivo pesnitev na

¹¹ Slovenski Narod št. 59 z dne 25. maja in št. 66 z dne 11. junija 1872.

¹² Soča št. 20 z dne 18. maja 1872.

¹³ Slovenski Narod št. 58 z dne 23. maja 1872.

¹⁴ Novice list 22 z dne 29. maja 1872, str. 178.

slovenske prvake »Eine Thierfabel aus Krain«, tj. Živalska basen s Kranjskega. V nemškoliberalnem dnevniku Laibacher Tagblattu pa je Keesbacherjev prijatelj in pisec še ne verzificirane »Živalske basni s Kranjskega« Karl Deschmann na vse pretege pobijal slovensko prvaštvo in z njim vred slovenstvo sploh. Kajpak ni zamudil prilike, da ne bi pohvalil Dunajskih sonetov med drugim kot »svetlobne žarke«, osvetljujoče »duhovno noč, ki se je pod vlado klerikalne prvaške klike vlegla na (slovenski) narod«. ¹⁵

Na drugi zvežčič Dunajskih sonetov je Jurčič nekoliko prizadeto reagiral, češ da »mahajo na vse strani, po naših slovenskih slabostih, in tudi mi« — tj. Slovenski Narod in za njim stoječe mladoslovensko vodstvo, kateremu sta bila jako blizu poleg drugih tudi profesor Janko Pajk in Davorin Trstenjak — »smo svojo dobili, ka-li.« ¹⁶ Trstenjaka so umljivo Dunajski soneti bolj odbijali; po prvem zvezku je v pismu dr. Vošnjaku z dne 9. junija obžaloval zlasti Stritarjeve »napade... na prof. Pajka, Andrejčkovega Jožeta, Haderlapa itd.« in menil: »Škoda za talent!«

Ob izidu tretjega snopiča Dunajskih sonetov je Jurčič uvrstil v Narod zgolj suho notico: »Dunajskih sonetov Stritarjevih je prišel tretji zvezek na svitlo.« ¹⁷ Medtem pa se je bil med dr. Vošnjakom in Stritarjem v zvezi z eno izmed točk Prešernovega slavlja na Vrbi spletel tehten sodelavski odnos, spričo katerega je bil takšen odnos Naroda do Dunajskih sonetov nevzdržen. Iz ohranjenega Stritarjevega pisma dr. Vošnjaku z dne 25. junija je razvidno, da se je le-ta obrnil nanj za besedilo »kantate«, ki bi jo uglasbil dr. Benjamin Ipavec in bi jo zapeli na Prešernovem slavlju na Vrbi; šlo je za »naročeno« delo, pri katerem se je »moral poet ravnati po skladatelju«, a ki ga je Stritar vendarle prevzel in v mesecu dni tudi opravil. Dne 26. julija je dr. Vošnjak sporočil Jurčiču, da mu je Stritar »poslal prekrasen slavospev, 'Na Preširnovem domu', katerega zdaj komponira dr. B. Ipavec v Gradcu, da ga bo pel pevski zbor 15. septembra pri svečanosti v Vrbi«. Hkrati mu je pisal: »Tretji zvezek Stritarjevih sonetov je že tukaj. Zdaj bi pa vendar kazala obširna kritika v Narodu, zakaj Stritar je tako nenavadna, ženialna prikazen med nami, da ne gre molčati o tem najnovejšem njegovem delu, katero izvira — če se nam tudi zdi sodba tupatam preostra — vendar iz najpoštenjšega rodoljubnega srca in je v obliki tako dovršeno, da se dozda še ni pisalo nič enakega v slovenskem jeziku... Takemu ženialnemu delu nasproti molčati in mu ne dati popolne pohvale, katero res zasluži, bi bila grda nehvaležnost proti našemu... prvemu pesniku.« Do objave takšne »kritike« Stritarjevih sonetov v Narodu sicer ni prišlo, pač pa je naslednji dan — 27. julija — Narod razglasil, da »obeta biti Preširnova svečanost 15. septembra na Vrbi in na Bledu — velikanska« in da »je za to priliko prvi naših živečih pesnikov g. Stritar zložil prekrasen slavospev, kteremu bode... dr. Benjamin Ipavec muzikalni napev naredil.« ¹⁸

¹⁵ Laibacher Tagblatt št. 118 z dne 25. maja 1872. Prim. tudi ob 2. in 3. zvezku »Dunajskih sonetov« objavljeni podlistek »J. Stritar und die Pervaken« v št. 124 z dne 3. junija, št. 127 z dne 6. junija in št. 164 z dne 20. julija 1872.

¹⁶ Slovenski Narod št. 63 z dne 4. junija 1872.

¹⁷ Slovenski Narod št. 83 z dne 20. julija 1872. To notico je Prijatelj prezrl in zapisal, da Jurčič v Narodu — »ni izida tretjega snopiča — niti registriral« (n. d. IV, str. 463).

¹⁸ Slovenski Narod št. 86 z dne 27. julija 1872.

Po tem ekskurzu k odmevu Dunajskih sonetov in k Stritarjevemu sodelovanju za Prešernovo slavlje, ki ga je prirejalo pisateljsko društvo, se nam je vrniti k le-temu, ki smo ga zapustili ob »osnovalnem shodu« dne 21. aprila. Društvena pravila je predložil dr. Vošnjak deželni vladi v Ljubljani dne 3. maja in že po tednu dni jih je vlada sprejela v vednost, kar so po štirih tednih sporočile javnosti Novice.¹⁹ Na dnevnem redu seje začasnega ali »osnovalnega« odbora dne 15. junija je bil tudi »pomenek zastran spominka na Preširnovem grobu.«²⁰ V zvezi s tem je pisal Trstenjak dne 9. junija dr. Vošnjaku: »Zastran spominka v Preširnovi rojstni hiši pogovorite se tudi z župnikom in poslancem Lov. Pintarjem, on ima dosti upliva, in utegnilo bi mu neljubo biti, ako ne bi ga posvetovali zaradi slavnosti v njegovi župnikovini.« Lovro Pintar je bil sicer staroslovenec, a je spadal med spravljivce do mladoslovenske frakcije in je — kakor bomo videli — sodeloval pri pripravah za Prešernovo slavlje, ne pa tudi na njem — po višji volji. Seja dne 15. junija je sklenila, da »pisateljsko društvo pripomore pri praznovanju Preširnovе svečanosti« na Vrbi in priredi po njej »izlet na bližnji Bled«, in pozvala »posamezne rodoljube in narodna društva, da se te svečanosti — vzdanja spominske kamenite ploše v pesnikovo rojstno hišo — udeleže in pri njenem osnovanju pripomorejo«. Na seji so razpravljali tudi o spomeniku maja 1872 umrlemu pisatelju Valentinu Mandelcu in o pripravi »malega naučnega slovnika«. Najznačilnejši sklep seje, ki ga pa potem niso niti začeli izvajati, je bil, da se društvo organizira v »treh odsekih za literarno delavnost, in sicer: a) odsek za zgodovino in jezikoslovje, b) odsek za naravoslovno in matematično znanost, c) za lepoznanstvo.«²¹

Tri tedne po objavi tega poročila je poslal dr. Vošnjak Jurčiču za objavo v Slovenskem Narodu in Zori oklic, datiran z 10. julijem, »Slovenskim pisateljem in prijateljem slovenskega slovstva«, pod katerim so za »odbor društva slovenskih pisateljev« navedena imena vseh odbornikov; namesto Stritarja — ki je odborništvu očitno odklonil — se pojavlja Josip Noll. Navajam še besedilo oklica: »Da bi slovenski pisatelji imeli duševno središče, katero bi jim dajalo priliko o raznih pisateljskih zadevah se sporazumevati (posebno primerno deliti delo med delavce), da bi o pravem času podeljene podpore na slovstvenem polji že delujoče zmožne moči vzdrževale in krepile pa tudi novih pridobivale, se je ustanovilo slovensko pisateljsko društvo. Vspesnega delovanja se je pa od njega le nadjati, ako se obilno število posebno podpornih udov v njem zbere. Mecenatov slovenskih nij; tedaj mora ves narod prevzeti pokroviteljstvo pisateljskega društva.« Hkrati so oznanili tudi imena društvenih poverjenikov — ki so sprejemali prijave članov — za Gradec, Celje, Maribor, Ptuj, Celovec, Kranj, Krško, Begnje (pri Cerknici), Gorico in Trst.²²

V prvi dekadi avgusta sta prinesla Soča in Slovenski Narod enako sporočilo, da »šteje pisateljsko društvo že 65 udov«, in na tem edinem mestu imamo ločeno navedena števila »pravih udov«, tj. pisateljev, namreč 52 (med te so šteli vse, ki so kdaj kaj takšnega napisali, da je bilo objavljeno,

¹⁹ Novice list 24 z dne 12. junija 1872, str. 192.

²⁰ Slovenski Narod št. 64 z dne 6. junija 1872.

²¹ Slovenski Narod št. 70 z dne 20. junija 1872.

²² Slovenski Narod št. 86 z dne 30. julija 1872.

čeprav le v časniku), »podpornih udov« 12 in »tri ustanovnike«. ²³ Deset dni pozneje je Narod objavil vabilo na prvi občni zbor društva za 14. september z dnevnim redom: znanstven govor, poročila in volitev definitivnega odbora; odbor je prosil poverjenike, naj brž pošljejo imena prijavljenih članov, ker »se bo vabilom k občnemu zboru dodal tiskan imenik vseh društvenikov«. ²⁴ Tudi tiskano vabilo z imenikom društvenikov je ohranjeno v ljubljanskem mestnem arhivu: v imeniku je šest ustanovnikov in 82 pravih in podpornih članov. Med njimi najdemo po dva duhovnika s Kranjskega, Štajerskega in Goriškega, le s Koroškega, kjer je bil poverjenik Lambert Einspieler, knezoškofijski vikar, je bilo duhovnikov več, vendar je med 13 Korošci bila dvetretjinska večina posvetnjakov.

Občnega zbora dne 14. septembra se je udeležilo okrog 40 članov. Trstenjak je v svojem »ogovoru« takole navedel pglavitne naloge kulturikov: »da se olika jezik, da se razsvetluje naša zgodovina... (in) naša domača zemlja, da se spozna krasna kraljevina domače prirode, da se vzdigne narodno blago, da izobraženi del našega naroda dobiva zdravo dušno hrano«. Menil je, da »je nam Slovencem, ki nimamo ni po številu ni po političnih položajih potrebne glavnice za velika materialna in politična podvzvetja, ravno znanstvene in vednostne moči treba, ako se hočemo obraniti narodnega propada«. Priznal je, da mu »samemu še ni prav jasno, kako se bode delovanje našega mladega društva razvijalo«, a menil, da bodo to pokazale izkušnje in pa »razsvitljeno svetovanje častitih udov«. Trstenjak je nato prebral kratko razpravo »o imenu slovenske sojenice«. ²⁵

Iz drugih poročil na občnem zboru navajam le podatek, da je društvo štelu že nad sto članov, in izjavo tajnika Pleteršnika, da »je bil glavni čin prvega odbora osnivanje Preširnove svečanosti«.

Posebno mesto med sklepi občnega zbora zavzema sklep o izdaji »albuma na slavo Preširna«. To izdajo je predložil Janko Pajk, in sicer je zamislil takšen »album, v katerem bodo poleg spisov o Preširnu tudi drugovrstni, posebno beletristični spisi, kateri naj se nagrajujejo, kakor bode v močeh pisateljskega društva«. Jurčič, ki je sprva bil za razpis nagrad pisateljem, je nato izjavil, da »glasuje za Album, ako se že denes kateri udje zavežejo v pol leta po en spis doprinesiti za to knjigo«, zakaj »sicer bi ne bilo nemogoče, da denes sklenemo nekaj izdati, a bi ostalo leto in dan pri samem sklepu«. Ker »so se takoj obligirali vsaj v pol leta svoj prinesek za ta Album dogotoviti gg. Trstenjak, dr. Razlag, prof. Pajk, dr. Vošnjak, Jurčič, Levec, Šuklje in Ogrinec«, je zbor »nasvet g. Pajka enoglasno« sprejel.

Zbor je prepustil odboru odločitev, komu naj društvo naslednje leto priredi slavnost, »ali ob času odkritja Tomšičevega spomenika v Mariboru ali pa v spomin Antona Janežiča v Rožni dolini na Koroškem«.

V odbor so izvolili iste može, ki so bili v začasnem »osnovalnem« odboru — tudi Stritarja — le namesto Ogrinca je stopil vanj Nolli, ki so ga bili — kakor smo videli — že v prejšnji odbor kooptirali namesto Stritarja.

²³ Soča št. 32 z dne 8. in Slovenski Narod št. 92 z dne 10. avgusta 1872.

²⁴ Slovenski Narod št. 96 z dne 20. avgusta 1872.

²⁵ Slovenski Narod št. 108 z dne 17. septembra 1872.

Poročilo o zboru je končal poziv »vsem rodoljubom«, naj »podpirajo literarne delavce, oni stvarjajo literaturo, in ta narod najbolj dviga«. ²⁶

Do Prešernovega slavlja na Vrbi, ki je bilo naslednji dan po občnem zboru pisateljskega društva — dne 15. septembra — staroslovenci niso zavzeli odklonilnega stališča javno in priprav zanj niso ovirali. Novice so takoj uvrstile »Vabilo k Preširnovi slavnosti« z vsem dnevnim redom, brž ko so ga prejele od »odbora društva slovenskih pisateljev«. ²⁷ Tri dni za njimi — dne 7. novembra — je objavil vabilo Slovenski Narod. ²⁸ Po dnevnem redu je imel spominsko ploščo po odkritju blagosloviti domači župnik na Breznici Lovro Pintar. Do te blagoslovitve pa ni prišlo, ker je — kakor je sporočil tri dni pred slavnostjo Slovenski Narod — ljubljanski škof Widmer »ni privolil«. ²⁹ Pri starem škofu je nemara zadostovalo že opozorilo kogar si bodi, da mladoslovenci slavijo Prešernovo svobodomiselnost, lahko pa je ravnal tako kot nasprotnik slovenskega narodnega gibanja sploh ali pa je vrh tega ustregel še želji iz vrst staroslovenske duhovščine, naj bi njen vidni pripadnik Pintar ne sodeloval z blagoslavljanjem na prireditvi, na kateri sta imela govoriti le dva mladoslovenca — dr. Razlag in Ivan Zupan — in se je imel peti »slavospev« razvpitega Stritarja. Staroslovenskih prvakov seveda na slavlju ni bilo. Ne moremo si pa misliti, da ne bi bilo prav znatno število njihovih pristašev med tistimi »čez 3000 ljudi skoraj izključno izobraženim krogom pripadajočih« — tj. niti kmečkih niti plebejskih — ki sta jih k slavlju pripeljala dva vlaka iz Ljubljane. ³⁰ Uradno poročilo je ocenilo število udeležencev dosti niže na — 2000, katerih polovica se je pripeljala iz Ljubljane in od druge, polovica pa je bila deželanov iz bližnje okolice. ³¹ Slovenski Narod se je razburjal nad Novicami, ker so »vso veličastno Preširnovo slavnost v sedmih vrstah popisale in ocenile zbrano ljudstvo na 4000 ljudi«. ³² V tistih sedmih vrsticah se Novice niso prav nič zmenile za govore, marveč so le poudarile, da »so v povzdigo te slavnosti največ pripomogli pevci, kateri so z jako dobro izbranimi pesmimi si največ hvalo zaslužili in poslušalce najbolj navdušili«. ³³ Več nas potek slavlja na Vrbi ne more zanimati v okviru zgodbe o Trstenjakovem pisateljskem društvu.

Pet dni po slavlju je Trstenjak načrtoval smernice nadaljnjemu delu odbora v pismu dr. Vošnjaku: »Odborovo sejo pisateljskega društva skličite početkom oktobra, ko profesorji pridejo iz vakanc. V tej naj se volijo odseki za presojevanje raznih spisov in sestavi poziv za prineske za Preširnov 'Album'. Jaz vam bodem poslal o pravem časi program... Glejte, da dobite zbrani denar za Tomšičev spominek in koj naj se začne delati. Do septembra 1873 mora gotov biti, ker gre pisateljsko društvo v Maribor, ima tam svoj občni zbor in predavanje pri razkritji spomenika... Tak drugo leto Maribor — ni Gorica ali Rožna dolina... Mi moramo delati, da osramotimo komité za stavljenje Vodnikovega in Slomškovega spome-

²⁶ Slovenski Narod št. 111 z dne 24. septembra 1872.

²⁷ Novice list 36 z dne 4. septembra 1872.

²⁸ Slovenski Narod št. 104 z dne 7. septembra 1872.

²⁹ Slovenski Narod št. 106 z dne 12. septembra 1872.

³⁰ Slovenski Narod št. 109 z dne 19. septembra 1872.

³¹ Predsedstveni spisi deželne vlade št. 1293 in 1325 iz leta 1872.

³² Slovenski Narod št. 110 z dne 21. septembra 1872.

³³ Novice list 38 z dne 18. septembra 1872, str. 306 (false 305).

nika. Dr. Razlag naj tudi v dogovore stopi z komitejem za Krempeljnov spomenik.«

Prva seja od občnega zbora izvoljenega odbora pisateljskega društva je bila pod Trstenjakovim predsedstvom dne 29. oktobra. O njenem razpravljanju o izdaji Preširnovega albuma dobimo iste podatke iz poročila v Slovenskem Narodu³⁴ kakor iz Trstenjakove »Prošnje do p. gg. slovenskih pisateljev« dva tedna pozneje — 15. novembra — v Zori.³⁵ Na obeh mestih izvemo, da naj bi »album obsegal tri oddelke: 1. reči in prineske, ki se tičejo sploh Preširnovega življenja in literarnega delovanja, 2. beletristični oddel bode zapopal lepозnansko in zabavno berilo, 3. oddel razne spise iz različnih strok, ved in znanostij« (po Zori). Po poročilu v Narodu naj bi album izšel »v teku prihodnjega leta« in »bode precej obsežen«, na obeh mestih je odbor prosil sodelavce, naj bi bili »spisi dokončani do konca februarja«, pisec v Zori pa je prosil »tudi domače umetnike za artistske izdelke, ker Albumu bi radi pridjali nekoliko ilustracij«. Iz poročila v Narodu izvemo, da so se pogovarjali tudi o »izvrševanju Tomšičevega spomenika« in da so pretresali še »vprašanje, da-li in kako bi se osnovala javna predavanja«. Samo v Zori beremo, da »ob enem namerava slovensko pisateljsko društvo k časopisu Zora privedati strogo znanstvene priloge pod naslovom Vestnik slov. pisateljskega društva«, s prošnjo »čestitim slovenskim g. pisateljem, posebno udom društva, naj . . . pošljejo svoje prineske . . . društvenemu predsedniku, da si društvo (z) izdatnim delovanjem osvetli lice in pridobiva zmirom več prijateljev in podpornikov«. Ta Vestnik je potem od januarja 1873 dalje izhajal vsak mesec kot »Znanstvena priloga Zore«, a brez omembe pisateljskega društva.

Pred izidom Zore s Trstenjakovo »Prošnjo« pisateljem je prinesel Narod z dnem 7. novembra datirano odborovo obvestilo o sklepu društva, da »izda knjigo v spomin slavnemu Preširnu« z naslovom Preširnov album, in s pozivom: »Prijazno so vabljeni vsi slovenski pisatelji, naj z obilnimi doneski pomorejo dostojno osloviti spomin našega največjega pesnika.«³⁶ Pisec je pozabil omeniti rok za oddajo prispevkov za album, kar pa je popravil po desetih dneh.³⁷

Dne 1. decembra je dr. Vošnjak ob nasvetu, da »nam (tj. mlado-slovenskim politikom in kulturnikom) bo treba ustvariti nekaj duševni centrum«, izrazil misel, ki je takrat niso skušali ostvariti, »da bi imelo »pisateljsko društvo« vsak teden enkrat v Ljubljani tako imenovani tihi večer«. Trstenjak je imel še veselje z društvom, saj je dne 14. decembra v pismu dr. Vošnjaku poudaril, da se še ima za njegovega načelnika. Ti dve omembi društva sta zadnji v letu 1872 v ohranjenih korespondencah. Stritar pa je v pismu Josipu Cimpermanu z dne 21. decembra izrazil svoje bojazni glede Prešernovega albuma, da ne bi skup pometli kakih »smetij in vsakovrstnih odpadkov po vseh kotih« in bi obveljalo, naj »bog varuje Preširna njegovih prijateljev!« Ni ugovarjal sami zamisli: »Misel sama na sebi nij napačna, ali kako se izvede? Kedor pozna naše razmere, ne more se nadejati nič dobrega.«

³⁴ Slovenski Narod št. 126 z dne 31. oktobra 1872.

³⁵ Zora 1/1872, str. 304.

³⁶ Slovenski Narod št. 130 z dne 9. novembra 1872.

³⁷ Slovenski Narod št. 134 z dne 19. novembra 1872.

V osmem tednu novega leta 1873 je sporočil Jurčič v Narodu, da »je odbor pisateljskega društva prejel dozdej osem večjih spisov za Preširnov album«; opozoril je, da rok za oddajo rokopisov poteče s 1. marcem, in opomnil, »naj se gospodje blagovole podvizati«. Hkrati je objavil enajst imen novih udov pisateljskega društva iz raznih krajev.³⁸ Na ti dve sporočili se vežejo informacije o »slovenskem književnem delovanju« v 3. številki Vestnika, znanstvene priloge Zore, z dne 15. marca 1872 — tudi o osmih za Album prejetih spisov in o tem, da »se je društvo z lepim številom novih članov pomnožilo«, o čemer da je poročal Narod in kar da dokazuje, »da se potrebnost večjega literarnega delovanja vedno bolj obče čuti«.³⁹

V drugi polovici marca je prišla v liste vest o Davorinu Trstenjaku, »da je nevarno zbolel«. Narod je prinesel njegovo pojasnilo, da je »celo zimo bolehal«, potem se je pa na poti k nekemu bolniku, ki ga je kot duhovnika klical k sebi, zgrudil v omedlevici in so ga spravili v bolniško posteljo.⁴⁰ Ko je »že zopet vstajal«, je bil »vendar šče slab« in ga je očitno ta bolezen nagnila, da je z datumom 25. marca oddal v natis za Zoro naslednje obvestilo: »Čestitim udom Matice slovenske, delniškega društva Narodne tiskarne in slovenskega pisateljskega društva do blagohotnega znanja. — Ker mi moje slabo zdravje več ne dopušča dosedanje vsestranske delavnosti na narodnem našem polju dalje naprej razvijati in mi potovanja k sejam težave delajo, javljam tu očitno, da zaradi tega — in iz nobenega drugega vzroka — izstopim iz odborov omenjenih društev ter naznanjam, da prihodnjic ne morem nobene volitve v odbore teh društev več sprijeti. Čestitim udom pa se zahvalim za zaupanje, katero so mi doslej izkazovali pri volitvah. Ta časopis (tj. Zoro) pa šče bodem vodil do konca tekočega leta, ako božja previdnost mi da potrebno zdravje. Zato prosim za daljno obilno podporo.« To Trstenjakovo obvestilo je brez komentarja ponatisnil dne 2. aprila Slovenski Narod.⁴¹ Bleiweis je v Novicah povzel obvestilo brez Trstenjakovih podčrtanih poudarkov, da le zaradi slabega zdravja »in iz nobenega drugega vzroka« odlaga funkcije v treh odborih, in je pristavil: »Starejim vojakom na narodnem polji res kalijo zdravje, novi časi, ki podirajo temelje, ki so v preteklih časih stavljeni bili zedinjeni Sloveniji. Svojemu nekdanjemu krepkemu podporniku pa Novice iz srca želijo kmalu zboljššanega zdravja.«⁴²

Trstenjakov odstop še ni pomenil, da je prenehal delovati odbor pisateljskega društva. Le-ta je imel dne 7. aprila sejo, ki je vzela na znanje poročilo tajnika Pleteršnika »o udih, kateri so društvu na novo pristopili«, in blagajnika dr. Vošnjaka o izplačanih 15 goldinarjih podpore »nekemu slovenskemu pisatelju«, sicer pa se je posvetovala le še o Preširnovem albumu. Število prejetih rokopisov je naraslo že na deset in obljubljeni so bili nadaljnji. Uredništvo so zaupali Jurčiču, obseg knjige pa zamislili v »kakih 30 polah« in predvideli začetek tiska v mesecu juniju, »kakor hitro bodo vsi rokopisi uredjeni«. Poročilo o seji v Narodu se je končalo s

³⁸ Slovenski Narod št. 47 z dne 26. februarja 1873.

³⁹ Vestnik I/1873, str. 48.

⁴⁰ Slovenski Narod št. 68 z dne 23. marca 1873.

⁴¹ Zora II/1873, str. 112 in Slovenski Narod št. 75 z dne 2. aprila 1872.

⁴² Novice list 14 z dne 2. aprila 1873, str. 112.

pozivom: »Na slovenskih pisateljih je sedaj, da se to delo (kolikor je baš v naših razmerah mogoče) vredno našega mojstra pevcev skoraj izvrši.«⁴³

Deset dni po tej objavi je sledila v Narodu od nekoga, ki je Trstenjaka obiskal, »vesela novost« za njegove »mnoge narodne prijatelje«, da »je zopet okreval«, z željo, »da nam ga bog še dolgo pri domovinskem delu v zdravljí ohrani.«⁴⁴

Stritarja je Jurčič pismeno potermal za prispevek, »naj mu pošlje kaj iz svojega zarujavelega peresa« — kakor je Stritar pisal Cimpermanu dne 27. maja 1873 in mu v drugem pismu od istega dne sporočil, da je »v Preširnov album vendarle poslal dve malosti, nekak ‚Gelegenheitsgedicht‘ o Preširnu in pa nekak ‚Sonetni venec‘«.

Sredi septembra je prinesel Slovenski Narod kratko obvestilo: »Preširnov album, ki ga izda slovensko pisateljsko društvo, se že stavi v Narodni tiskarni. Pisatelji, ki imajo še kaj za to knjigo namenjenega, naj izvolijo poslati rokopise odboru ali uredniku albuma J. Jurčiču.«⁴⁵

Bilo je nekako v istem času, ko je Trstenjak »spravljaj otavo«, kakor je poročal v nedatiranem pismu »Dragemu Rastislavu«, tj. dr. Josipu Vošnjaku, in tožil, da je »zmerom bolehen«, da ga »trga po vsem životi«, ki »je poln revme«, in ga »zraven trga v mošnji« zaradi slabe letine; tudi pridelek v vinogradu je slabo kazal. Pismo, ki ga je začel s stavkoma: »O tebi ni sluha ne duha več! Dozdeva se mi, da so te prvaki popolnoma pobili«, tj. z aluzijo na hude politične volilne boje, v katere so se tisto leto v samostojno stranko odcepljeni mladoslovenci zapletli, je nadaljeval po omenjenih informacijah o slabem zdravju in o slabi letini in končal humoristično: »Svojo knjigo ‚Umno kletarstvo‘ (ki jo je leta 1873 izdala Družba sv. Mohorja) si letos zastonj pisal, nihče je ne bode hotel brati. Kaj ste sklenili v odborovej seji društva slovenskih pisateljev? O me infelicem! Da sem šel kaj takšnega ustanavljati — bolje bi bilo, da bi osnoval žganjarsko društvo.« Trstenjaku so se res izjalovili načrti, ki jih je želel z društvom doseči, a to asociacijo je pač treba pripisati na račun celotnemu razvoju — z marsikdaj »žganjarskim« strankarskim bojem — ki mu je mogel le jemati dobro voljo.

V začetku leta 1874 je prišlo v svet še — zadnje — sporočilo o Preširnovem albumu in o pisateljskem društvu, ki ni kazalo več nobenega znaka življenja. Povzemamo iz Slovenskega Naroda z dne 13. januarja: »O Preširnovem albumu, ki ga izda slov. pisateljsko društvo, piše — kakor vidimo, dobro poučeni — ljubljanski dopisnik v Soči tako-le: ‚Večkrat se povprašuje, kaj je s Preširnovim spomenikom, katerega je slovensko pisateljsko društvo v svojem občnem zboru (pred)lansko leto na svitlo dati sklenilo. Kolikor mi je dobro znano, se Preširnov album v Narodni tiskarni uže stavi. Da pa nij zagledal belega dne, ima svoj uzrok v tem, ker je bil prvič sklep, da se izda knjiga v enem letu, prenagljen, kajti takega obširnega dela v enem letu in poleg tega še v tako nemirnem letu, kakor je bilo preteklo, nij mogoče dovršiti; — drugič zadržuje knjigo tudi to, ker najvažnejši, najpotrebnejši spis za album še nij gotov. G. Levstik je namreč

⁴³ Slovenski Narod št. 81 z dne 9. aprila 1873.

⁴⁴ Slovenski Narod št. 89 z dne 19. aprila 1873.

⁴⁵ Slovenski Narod št. 213 z dne 17. septembra 1873.

prevzel nalogo, naslikati vse literarno gibanje v Preširnovi dobi, (in) to delo bi bil tudi do pravega časa izvršil, a našel je v tem, ko je sestavek pisal, v licealni biblioteki mnogo, do sedaj še nigder porabljenih in nikomur znanih Preširnovih pisem in pisem Preširnovih prijateljev, kakor: Andreja Smoleta, graščaka Rudeža, Matije Čopa in drugih. Poleg tega je tudi g. Dežman, custos ljubljanskega muzeja, g. Levstiku blagodušno prepustil vso bogato Preširnovovo zapuščino, kar je muzej hrani, da jo pri svojem spisu porabi. Tako se je g. Levstiku nabralo mnogo materiala, iz katerega nam bode brez dvoma ustvaril imenitno mojstrsko literarno in kulturno historično studijo o Preširnovi dobi. Vsako veliko delo potrebuje dobrega časa, vendar štejemo, da g. Levstik v 4 — 6 tednih svoj spis dovrši. Potem se začne pridno tiskati album, ki bode gotovo monumentalno literarno delo. Nadejamo se, da se bode i pisateljsko društvo po tem, ko izda to imenitno knjigo, spet obnovilo in oživelo.⁴⁶

O resničnosti trditve, da se je ta knjiga že pred tem »staviti začela«, bi pač smeli dvomiti, če je ne bi potrjevalo neko mesto v Stritarjevem pismu Cimpermanu z dne 11. oktobra 1874: »Prav hvaležen sem Vam, da ste mi poslali tisto polo Preširnovega albuma. Svojo pesem sem bral trepetaje. Taka stvar mora biti tiskana tako, da je vsaka pesem na svoji strani, ali pa vsaj da je med pesmimi nekoliko presledka, da se — vendar kaj bi človek govoril! G. Pajkovo razpravo sva brala skupaj z dr. Celestinom z velikim 'gaudijem'.«

V okviru pisateljskega društva zasnovani Preširnov album, ki ga je do neke meje Jurčič že uredil, ni izšel — tiho je izginil z dnevnega reda in hkrati z njim je zaspalo tudi Trstenjakovo »društvo slovenskih pisateljev«.

Ozreti pa se moramo tudi še na obuditev tega društva iz spanja po dobrem desetletju in spoznati, kako so se obnovitelji takrat spominjali Trstenjakovega društva.

Pomladi 1885 so se ljubljanski kulturni in sploh javni delavci shajali v dveh ločenih krogih — v »elastikarskem«, tj. s politikom Frana Šukljeta in Janka Kersnika v deželnem zboru povezanem — »literarno zabavnem klubu« in pa na »slovstveno zabavnih večerih« pristašev »odločne« frakcije okrog dr. Valentina Zarnika, Ivana Hribarja in dr. Ivana Tavčarja. Na širšem — vseslovenskem — »Gregorčičevem večeru« tega kroga dne 12. marca 1885 je pod Zarnikovim predsedstvom Hribar predlagal, naj bi oživeli »slovensko pisateljsko društvo«.⁴⁷ Zarnik je brž sedel in napisal »Poziv do slovenske inteligencije«, ki je izšel v Slovenskem Narodu naslednji dan po objavi poročila o Gregorčičevem večeru; v njem je sporočil, da je na tem večeru »pristopilo slovenskemu pisateljskemu društvu 60 pravih in podpornih udov« in da bo »... blagajnik tega, leta 1872 ustanovljenega društva gosp. dr. Josip Vošnjak... sklical občni zbor, da se izvoli nov odbor«, hkrati pa se je »kot predsednik Gregorčičevemu večeru obračal do vseh slovenskih pisateljev in sploh vse slovenske inteligencije, da blagovoli pristopati društvu«, z napotkom, da »naj se oglasila za pristop društvu pošiljajo upravnistvu Slovenskega Naroda in Slovana«, tj. obeh glasil »od-

⁴⁶ Slovenski Narod št. 9 z dne 13. januarja 1874.

⁴⁷ Slovenski Narod št. 59 z dne 13. marca 1885.

ločne« frakcije.⁴⁸ Nekaj dni nato je Narod ponatisnil pravila dotlej spečega društva.⁴⁹

Če bi pobuda stekla po kolesnicah, v katere jo je pognal Zarnik, bi dobili na vseslovenski obseg razširjeno organizacijo javnih delavcev »odločne« frakcije. Takšno poglobljanje »družabnega« razpora med kulturniki zaradi srdite taktično-osebne razprtije med nekaj politiki pa je obsojal spravljeni dr. Josip Vošnjak, ki je stopil v stik z urednikom Ljubljanskega Zvona Franom Levcem, pristašem »elastikarjev«, in se z njim sporazumel tako, da so nato društvo obnovili skupno pristaši obeh sprtih frakcij.⁵⁰ Z dnem 2. aprila 1885 datirani oklic dr. J. Vošnjaka, ki ga je podpisal »za bivši odbor slovenskega pisateljskega društva« in naslovil »Slovenskim pisateljem in prijateljem slovenskega pisateljstva«, je izšel naslednjega dne v glasilih obeh frakcij — Slovenskem Narodu in Ljubljanskem listu — hkrati z naslednjim orisom delovanja zaspalega društva: »L. 1872 ustanovilo se je slovensko pisateljsko društvo z glavnim namenom podpirati slovenske pisatelje in pospeševati slovstveno delovanje. — Društvu je pristopilo 7 ustanovnikov in 95 družvenikov. L. 1872 napravilo je društvo Preširno slavnost na Vrbi, kjer je dalo na rojstni hiši vzdati spomeniško ploščo. Potem pa je društvo ostavilo svoje delovanje, ker je tačasna politiška narodna borba vsem rodoljubom toliko dela nakladala, da se je moralo odložiti marsikatero samo na sebi koristno in potrebno narodno podjetje. V poslednjih desetih letih pa se je začelo krepko razvijati naše slovstvo in število slovenskih pisateljev se je veselo množilo. A pisateljstvo donaha pri nas Slovencih le skromne dohodke in le tako dolgo, dokler ne opesa peró. Bolan in onemogel pisatelj ali revna rodbina umršega pisatelja pa nema nikogar, do katerega bi se obrnil v svoji sili. — Podpirati je treba tudi mlade nadpolne pisatelje, da se nam ne izgube najbolji talenti vsled gmotnega pomanjkanja.« Nato je Vošnjak omenil pobudo na Gregorčičevem večeru in sklep, »da se naj zopet oživi slovensko pisateljsko društvo«, na podlagi katerega »se je naložilo podpisanemu kot denarničarju... (nekdanjega) društva sklicati občni zbor, ker po odstopu prvega predsednika gospoda Davorina Trstenjaka l. 1873 in po smrti podpredsednika gospoda dr. Radoslava Razlaga ni bil izvoljen nov predsednik«. Občni zbor je sklical za dne 8. aprila z dnevnim redom: »1. Poročilo denarničarja; 2. Posvetovanje o spremembi pravil, 3. Volitev...«⁵¹

⁴⁸ Slovenski Narod št. 60 z dne 14. marca 1885.

⁴⁹ Slovenski Narod št. 64 z dne 20. marca 1885.

⁵⁰ O dogovorih in sporazumih z Vošnjakom je poročal Levce v dveh pismih J. Kersniku z dne 5. in 12. aprila 1885, ki ju navaja I. Prijatelj v sestavku »Med Levčevim Ljubljanskim Zvonom in Hribar-Tavčarjevim Slovanom«, objavljenem v V—VI. zborniku »Razprav — Znanstvenega društva za humanistične vede v Ljubljani« leta 1930 (str. 172—173). — Naj omenim, da je ta Prijatelj sestavek del besedila, ki naj bi izšlo kot zadnja — VI. knjiga — njegove »Slovenske kulturnopolitične in slovstvene zgodovine 1848—1895«, in naj javno povprašam, kako je mogoče opravičiti doslej šestletni — in predvidoma še podaljšani — presledek od predzadnje (V.) knjige te »Slovenske... zgodovine«, tako da njen natis še po 17 letih od izida I. knjige ni dokončan?!

⁵¹ Slovenski Narod in Ljubljanski list št. 75 z dne 3. aprila 1885. — Če si pokličemo v spomin »tačasno narodno borbo«, ki »je vsem rodoljubom toliko dela nakladala«, se izkaže, da je šlo za strankarski boj mladoslovencev proti staroslovcem in obratno pri državnozbornskih volitvah v letu 1873! To je samo popravek zgodovinarja, ne pa vrednotenje; gotovo so se mladoslovenci samo s svojima dvema zmagama

Še pred občnim zborom je F. Levec napisal za Ljubljanski Zvon obvestilo, da se snuje »društvo slovenskih pisateljev z novega« in se je pri tem takole — zgodovinarsko krivo! — spomnil društva iz leta 1872: »Ker je bilo osnovano na tesnosrčnem stališču jedne politične stranke, živel je kratko dobo in potem umrlo brez vse slave. Upajmo, da se sedanji snovatelji, po izkušnji podučeni, ognejo tistih napak, ki društvu leta 1872 niso dale niti delovati, niti živeti.«⁵² Vsa ta negativna »osvetlitev« Trstenjakovega društva pa je nevzdržna, kajti okoliščina, da je bilo ustanovljeno proti Costovi in Bleiweisovi Matici — ne da bi bilo sicer kakor koli »tesnosrčno« — ni bila prav nič kriva za njegovo tako kratko trajanje. Vsa Levčeva »osvetlitev« je docela izvirala iz potrebe tistega trenutka — da bi obnovljeno društvo obseglo kulturnike obeh tedanjih frakcij, čemur so domnevno nekateri pristaši »odločne« frakcije nasprotovali — ne pa iz kakšne »izkušnje« Trstenjakovega pisateljskega društva!

Občni zbor dne 8. aprila je potekel tako, kakor sta se domenila Vošnjak in Levec. Sklenil je na predlog Luke Svetca in Levca preimenovati društvo v »Pisateljsko podporno društvo« proti ugovorom nezadovoljnikov iz kroga »odločnih«, ki potem v Slovanu te obnovitve in spremenitve društva niti omenili niso.⁵³ Društvo je na naslednjem občnem zboru izvolilo Davorina Trstenjaka za častnega člana.⁵⁴ Dejavnost tega društva je zunaj okvira tega sestavka; omenim naj le, da so ga pogosto imenovali tudi okrajšano za besedo »podporno« kar »pisateljsko« ali »slovensko pisateljsko društvo« — med drugim na vrsti plošč, ki so jih v naslednjih desetletjih odkrili na rojstnih domovih ali bivališčih znamenitih Slovencev.⁵⁵

— dr. Razlaga nad grofom Hohenwartom na Notranjskem in dr. Vošnjaka nad kanonikom Francem Kosarjem v celjskem volilnem okraju kmečkih občin — mogli uveljaviti nasproti dotedanjemu Bleiweisovemu omalovaževanju.

⁵² Ljubljanski Zvon V/1885, str. 247.

⁵³ Slovenski Narod št. 79 z dne 9. aprila 1885 in Ljubljanski Zvon V/1885, str. 317.

⁵⁴ Slovenski Narod št. 240 z dne 21. oktobra 1885 in Ljubljanski Zvon V/1885, str. 763. — Združitev kulturnikov iz vrst obeh frakcij pa ni mogla ublažiti v letu 1885 docela na Dolenjsko osredotočenega frakcijskega boja za izvolitev Frana Šukljeta v državni zbor in proti njej (za nepomembnega grofa Margherija, ki ga je poleg konservativnega krila narodne stranke zlasti besno podpirala — »odločna« frakcija).

⁵⁵ Dejavnost tega društva je opisal A. Trstenjak v knjižici »Pisateljsko podporno društvo v Ljubljani — ob svoji petndvajsetletnici — 1885—1910«, Ljubljana 1911. — Društvo je delovalo vse do prve svetovne vojne; o rednem občnem zboru dne 16. januarja 1914 je poročal Slovenski Narod (št. 13 z dne 17. januarja 1914). Potemtakem se je — v nasprotju s prikazom v R. Pustoslemška »memoarskem orisu« prve »stanovske organizacije slovenskih novinarjev« v zborniku »Razstava slovenskega novinarstva v Ljubljani 1937« (str. 249) — vzdržalo proti poskusu leta 1905 ustanovitve »Društva slovenskih književnikov in časnika« , da bi ga vsrkalo; tudi na to, da je le-to leta 1910 črtalo književnike v svojem imenu, je pozabil R. Pustoslemšek.